

Een paradijselijke vogel

Beschermingsplan Lepelaar in uitvoering

GERRIT VAN OMMERING

Hoewel het broedgebied van de lepelaar zich uitstrekt van Europa tot in Oost-Azië en Afrika, bedraagt de wereldpopulatie niet meer dan 20.000 tot 25.000 exemplaren. In Europa broeden zo'n 5.200 paar, waarvan Nederland er thans zo'n 700 herbergt. De soort is nergens algemeen en in grote delen van zijn verspreidingsgebied achteruitgegaan. In Nederland gaat het gelukkig al sinds het begin van de jaren '70 weer wat beter, maar ook hier is de soort nog niet uit de gevarenzone. Met het presenteren van het Soortbeschermingsplan Lepelaar in 1994 heeft het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij het startsein gegeven voor een vijfjarenplan, dat de toekomst voor de lepelaar in Nederland moet veiligstellen. De duinen, en dan vooral de Waddeneilanden, zijn voor deze soort in Nederland van groot belang als broedgebied, terwijl veel delen van de Waddenzee belangrijk zijn als voedselgebied.

De lepelaar is een vogel met tropische allure. Hij is een symbool voor Nederland als moerasland. De dichtstbijzijnde broedpopulaties van enige omvang bevinden zich in zuidwest-Spanje, wat zijn voorkomen in Nederland extra bijzonder maakt. De lepelaar is één van de weinige broedvogelsoorten in ons land waarvan historische gegevens van voor de 19e eeuw beschikbaar zijn. Zo is het bekend, dat er in de 16e eeuw een grote broedplaats in het Zevenhuizensche Bosch bij Gouda bestond, waar regelmatig eieren en jongen werden verzameld voor consumptie door de mens. Nog aan het eind van de vorige eeuw waren er waarschijnlijk enkele duizenden broedparen, o.a. in grote gemengde kolonies met reigers en aalscholvers. Ook deze kolonies werden door de mens geplunderd.

De lepelaar is een karakteristieke deltavogel, die met enige hulp redelijk stand houdt in ons land (foto: Henk Harmsen).

Het was echter vooral het droogleggen van de broedplaatsen waardoor de lepelaar werd gedecimeerd. Rond 1900 waren er nog maar enkele honderden paren over. In het Naardermeer werden toen nog steeds nesten uitgehaald. Volledige bescherming kreeg de lepelaar pas in 1914 met het van kracht worden van de Vogelwet. Pas toen trad herstel op. Na een geleidelijke toename tot zo'n 500 paren rond 1950 trad in de jaren '60 weer een sterke achteruitgang op, ditmaal als gevolg van vergiftiging door gechloreerde koolwaterstoffen. Het dieptepunt werd bereikt in 1968 en 1969, toen er nog maar 150 paar over waren. Sindsdien is het bestand weer geleidelijk toegenomen, tot thans zo'n 700 paar.

Broedgebieden: verspreiding en eisen

In het begin van deze eeuw waren er nog maar 2 vaste broedplaatsen van de lepelaar over: het Zwanenwater en het Naardermeer. Pas vanaf het eind van de jaren '50 neemt het aantal kolonies weer toe. Thans zijn er ca. 10 vaste broedplaatsen en broedt zowel op de Waddeneilanden als in de Oostvaardersplassen gezamenlijk ongeveer de helft van de Nederlandse populatie; daarbuiten komen kleine deelpopulaties voor in het Zwanenwater en op Voorne (Quackjeswater).

De ervaringen in het Naardermeer en het Zwanenwater hebben laten zien, dat de lepelaar gevoelig is voor verstoring door predatoren zoals de vos. De lepelaar is daarom van nature voor broedgebieden aangewezen op eilanden zonder vossen, zoals de Waddeneilanden, en op groot-schalige moerassen, die voor vossen weinig geschikt zijn, zoals de Oostvaardersplassen. De geschiktheid van broedgebieden wordt verder bepaald door de aanwezigheid van foerageergebieden binnen een straal van ca. 30 km en door de aanwezigheid van voldoende rust.

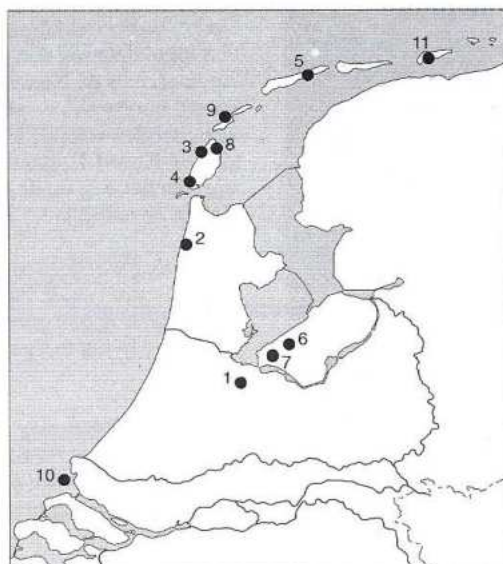
Voedselgebieden

Lepelaars zoeken hun voedsel op de tast, wadend in het water. Dit legt beperkingen op: er kan alleen gevoerd worden in water dat niet dieper is dan 30 cm en een hoge prooidichtheid heeft. Hiertegenover staan als voordelen, dat ook in troebel water en bij donker gevoerd kan worden. Het voedsel bestaat in hoofdzaak uit kleine vissen, garnalen, steurgarnalen, grote waterinsekten en hun larven. De belangrijkste voedselgebieden zijn de Waddenzee, poldersloten en de Deltawateren.

Gebieden met jaartal van kolonisatie:

1. Naardermeer; sinds 1866 of eerder (sinds 1989 verlaten).
2. Zwanenwater; sinds ca. 1880-1993
3. De Muy (Texel); sinds 1904-1933.
4. De Geul (Texel); sinds 1953.
5. Terschelling; sinds 1962.
6. Oostvaardersplassen; sinds 1972.²
7. Lepelaarsplassen; sinds 1971.²
8. De Schorren (Texel); sinds 1982.
9. Vlieland; sinds 1983.
10. Quackjeswater (Voorne); sinds 1990.
11. Schiermonnikoog; in 1992.

¹ Inclusief recent bezette gebieden met goede potenties voor permanente vestiging.
² Incidentele gevallen in Flevoland in 1964 en 1966.

- de gevoeligheid van de lepelaar voor verontrusting;
- de geïsoleerdheid van de Nederlandse broedpopulatie ten opzichte van andere broedpopulaties;
- de risico's tijdens de trek en in de overwinteringsgebieden.

Doelstelling van het Soortbeschermingsplan

Het Soortbeschermingsplan Lepelaar heeft als concrete, toetsbare doelen het volgende geformuleerd:

- een groei van de Nederlandse populatie naar ca. 1000 broedparen rond het jaar 2010;
- een toename van het aantal vaste broedgebieden van de huidige ca. 10 naar 15-20;
- een betere spreiding van de broedgebieden door ontwikkeling van nieuwe broedgebieden langs de IJsselmeerkust, op het vasteland en in het deltagebied.

Trek en overwintering

De Nederlandse lepelaars brengen de winter door in west-Afrika. Belangrijke overwinteringsgebieden zijn Banc d'Arguin in Mauretanië en de Senegaldelta. In het voorjaar komen de eerste lepelaars al in februari terug; tot in juni kunnen er echter nog lepelaars arriveren. De najaars-trek begint al in juli, maar de hoofdmacht vertrekt pas in september. De meeste lepelaars trekken pas weer naar hun geboortegrond terug als ze minstens 3 jaar oud zijn; tot die leeftijd blijven ze in zuidelijke streken overzomeren.

Aanleiding voor het Soortbeschermingsplan

Ondanks dat het aantal broedparen sinds het begin van de jaren '70 geleidelijk is toegenomen, is de lepelaarpopulatie in Nederland nog steeds kwetsbaar. Dit hangt samen met de volgende factoren:

- de, nog steeds, geringe omvang van de populatie (thans zo'n 700 paar);
- het geringe aantal broedgebieden waarvan de soort afhankelijk is;
- de plaats van de lepelaar aan het eind van de voedselketen, waardoor hij bloot staat aan relatief hoge doses van milieuvreemde stoffen;
- de afhankelijkheid van voedselgebieden die aan zeer specifieke eisen moeten voldoen.

De weidegebieden in Noord-Holland zijn de belangrijkste foerageergebieden op het vasteland voor de lepelaar (foto: Do van Dijk/Foto Natura).

Knelpunten

De belangrijkste knelpunten voor de Nederlandse lepelaars zijn:

- de beperkte aanwezigheid van geschikte broedgebieden.
- het verdwijnen van voedselgebieden. In de afgelopen eeuwen zijn veel natuurlijke voedselgebieden (estuaria, moerassen, meren) door drooglegging en ontginning verloren gegaan. Veel lepelaars in ons land zijn daarvoor afhankelijk geworden van sloten in het agrarisch gebied.
- het ongeschikt(er) worden van sloten in het agrarisch gebied, als gevolg van veranderingen in inrichting en beheer. Een belangrijk knelpunt vormen de waterkeringen, die de migratie tussen zee en binnenwater belemmeren van stekelbaarzen, die een belangrijke voedselbron zijn.
- waterverontreiniging, met als gevolgen enerzijds verminderd voedselaanbod en anderzijds directe aantasting van de conditie. De dramatische terugval van het aantal lepelaars in de jaren '60 heeft laten zien, hoe gevoelig de lepelaars hiervoor zijn.
- verstoring. Het is niet toevallig dat lepelaars in Nederland alleen maar broeden in natuurreservaten die in het broedseizoen geheel of gedeeltelijk afgesloten zijn.
- aanvaringen met hoogspanningsleidingen; hierdoor sneuvelen in Nederland jaarlijks zo'n 10-20 lepelaars.
- gevaren tijdens de trek en in de overwinteringsgebieden. Het gaat hierbij vooral om (illegale) jacht en om het verdwijnen van wetlands.

Maatregelen

De belangrijkste maatregelen die in het kader van het Soortbeschermingsplan genomen zullen worden, betreffen allereerst het beschermen en waar mogelijk verbeteren van bestaande broeden- en foerageergebieden. Daarnaast zal actief gewerkt worden aan het creëren van nieuwe broeden- en foerageergebieden, o.a. in het kader van grootschalige natuurontwikkelingsprojecten.

In Nederland broeden ongeveer 700 paar lepelaars. Dat is ruim 13% van de Europese populatie (foto: Fred Hazelhoff/Foto Natura).

Daarnaast zijn beschermingsmaatregelen op de trekweg en in de overwinteringsgebieden voorzien. Het Soortbeschermingsplan is een vijfjarenplan. De eerste twee jaren ligt de nadruk op planvoorbereiding. In bijgaand kader is aangegeven welke concrete projecten thans in uitvoering zijn of reeds zijn afgerond. De laatste drie jaren zal vooral de uitvoering van plannen centraal staan.

Kerngebied Noord-Holland

Noord-Holland is van oudsher een belangrijk bolwerk voor de lepelaar in Nederland. Tot in het begin van de jaren '70 broedden vrijwel alle Nederlandse lepelaars op Texel en het Noord-hollandse vasteland. De oudste en bekendste kolonies zijn het Naardermeer en het Zwanenwater. Het Naardermeer is sinds 1989 verlaten, als gevolg van predatie door vossen, die zich eind jaren '70 weer in west-Nederland wisten te vestigen. Ook de kolonie in het Zwanenwater had van de vossen te lijden; door beperkt afschot van vossen en omrastering van de kolonie kon hier voorkomen worden dat de lepelaar definitief het veld zou ruimen.

Overigens is predatie door vossen of andere roofdieren een natuurlijke zaak. Juist daarom zijn eilanden zoals Texel, die van nature vrij zijn van grote grondpredatoren, zo belangrijk als broedgebied voor grote, in kolonies op de grond broedende soorten, zoals sterns, meeuwen en de lepelaar. Op Texel komen thans 3 kolonies voor: De Muy, De Geul en De Schorren, met gezamenlijk ruim 100 broedparen. Noord-Holland is niet alleen als broedgebied belangrijk, het is tevens veruit het belangrijkste foerageergebied op het vasteland.

Toekomst

Inmiddels heeft de lepelaar alle (bewoonde) Waddeneilanden gekoloniseerd; uitbreiding van de nog prille kolonies op Schiermonnikoog en Ameland valt te verwachten. Verbetering van de voedselsituatie op de Waddeneilanden is van de belang voor de hier broedende vogels. Voorts valt vestiging van nieuwe kolonies te verwachten in het deltagebied als resultaat van natuurontwikkelingsprojecten op Tiengemeten, in de Grevelingen en in het Krammer-Volkerak.

Op het vasteland komen er nieuwe perspectieven bij realisering van grootschalige moerasgebieden (zoals de Nieuwe Venen bij Nieuwkoop); voorts zijn er plannen voor ontwikkeling van eilanden voor de IJsselmeerkust van Friesland en Noord-Holland. Dit laatste is extra gunstig met het oog op de uitstekende voedselgebied in de nabijheid.

Uitvoering van deze plannen zal niet alleen het voortbestaan van de lepelaar in Nederland verzekeren, maar is ook gunstig voor allerlei andere dieren die in het leefgebied van de lepelaar voorkomen.

drs. G. van Ommering werkt als Beleidsmedewerker Inheemse Flora en Fauna bij de Directie Natuurbeheer van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Soortbeschermingsplan Lepelaar in uitvoering

De uitvoering van het Soortbeschermingsplan Lepelaar wordt begeleid door een stuurgroep, waarin instanties zijn vertegenwoordigd die bij uitvoering betrokken zijn, zoals het ministerie van LNV, provincies, waterschappen, beheerders en Vogelbescherming Nederland (VBN). Het secretariaat wordt gevoerd door Tom van der Have, die hiervoor part-time in dienst is van VBN op subsidie van het ministerie van LNV. Zijn telefoonnummer is: 03404-37722.

In het kader van de uitvoering van het Soortbeschermingsplan zijn inmiddels verschillende rapporten verschenen (zie het andere kader). Een eerste nieuwsbrief over het Soortbeschermingsplan Lepelaar is in januari 1995 verschenen als themanummer Lepelaar van Vogelnieuws (jrg. 8, nr. 1). Voorts zijn o.a. de volgende concrete projecten in uitvoering: jaarlijks volgen van de populatie-ontwikkeling; aanleg van een vispassage t.b.v. stekelbaars op Texel; verbetering van voedselgebied Schagerkogge (Noord-Holland).

Belangrijke rapporten over de lepelaar

- DIJK, K. VAN (1994). Voedsel- en rustgebieden van de lepelaar buiten Noord-Holland. Vogelbescherming, Zeist. Technisch Rapport 14.
- GROOT, J.B. (1994). Broedgebieden voor de lepelaar in Noord-Holland. Vogelbescherming, Zeist. Actierapport 11.
- JONKER, J. (1992). Voedselgebieden voor de lepelaar *Platalea leucorodia* in Noord-Holland; actuele situatie, knelpunten en verbetering. Vogelbescherming, Zeist. Technisch Rapport 8.
- OMMERING, G. VAN & J. WALTER (1994). Soortbeschermingsplan Lepelaar. Ministerie van LNV, Den Haag.
- POORTER, E.P.R. (1990). Pleisterplaatsen van de Nederlandse lepelaars *Platalea leucorodia* in de Europese trekbaan. Vogelbescherming, Zeist. Technisch Rapport 4.
- SMIT, G.F.J. E.A. (1994). Kansen voor de lepelaar in Noord-Holland. Planvoorbereiding voort ontwikkeling nieuwe broedgebieden. Vogelbescherming, Zeist. Actierapport 12.